

УДК 159.938.3:378.015.311

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-2.35>**Б. А. Якимчук**кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології
факультету соціальної та психологічної освіти
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ

У статті здійснено опис основних підходів до розуміння акту творчості та описано потенціал можливостей творчого розвитку студентів. Висвітлено окремі питання, що є актуальними для аналізу творчого розвитку сучасного студента та можливостей його цілеспрямованого становлення у психологічному плані.

Виявлено основні причини, за яких відбувається актуалізація творчого потенціалу студента. Описано ключові перешкоди у реалізації творчого потенціалу особистості суб'єкта учіння. Виокремлено критерії аналізу творчого потенціалу студента та умов його розвитку. Обґрунтовано підхід до творчості як: можливість індивіда руйнувати існуючі усталені шаблони для формування нового; визначеність новизни кінцевого результату чи творчого продукту; самовираження особистості студента: когнітивний (пізнавально-мотиваційний); емоційний (ставлення та переживання); рефлексивний (прагнення саморозвитку); середовищний (соціальне оточення). Підкреслено, що тісна взаємозалежність специфіки творчої діяльності від оточуючого простору індивіда проявляється у соціально активній чи пасивній орієнтації. Виказано думку про те, що базисними складниками творчо орієнтованого навчального процесу є суб'єкт-суб'єктна взаємодія між викладачем і студентом, прийняття особистісної відповідальності та орієнтація на творчий пошук. Виділено три ключові методологічні підходи до розгляду творчої діяльності: нормативний (домінування репродуктивних методів навчання, спрямованих на засвоєння готової інформації), орієнтувальний (проблемні методи навчання, враховуючи умови самостійності та продуктивності з боку студента як суб'єкта учіння) та конструктивний (посилення ролі мотивів учіння як активного процесу освоєння студентом нового знання). Відмічено, що творчий розвиток здійснюється саме на конструктивному методологічному освітньому рівні. Підведено підсумок про те, що ключовими вимогами до підготовки сучасного творчо орієнтованого молодого фахівця у вищому навчальному закладі є створення умов, які дають студентові можливість набутти здатності вчитися, тобто самостійно освоювати нове знання, і, як наслідок, бути творчо активним та продукувати нове знання та здобувати нові досягнення.

Ключові слова: творчий потенціал, творчий розвиток, установка на творчість, складники творчості, перешкоди творчої діяльності.

Постановка проблеми. Сьогодні вища освіта тісно пов'язана з оволодінням студентом уміннями та навичками, що визначають їх професійну успішність. Іншими словами, конкурентоздатний фахівець у значній мірі повинен визначатися здатністю функціонувати в умовах невизначеності, перебувати у нетипових ситуаціях, працювати з новими задачами, які ще не мають інструкції до вирішення.

Творчий потенціал особистості, будучи предметом посиленої уваги фахівців, не має, проте, суттєвого застосування у навчально-освітній діяльності. Більшість спеціалістів пропонують такі підходи до творчості, які не передбачають інтеграції творчої діяльності у навчальний процес вищого навчального закладу (далі – ВНЗ). Водночас втрачається специфіка підходу до розуміння особистості суб'єкта учіння як активного учасника саморозвитку та деінтенсифікується вплив творчого складника на процеси побудови навчальних планів та основних спрямувань учбового процесу.

Ми підтримуємо підхід до навчальної діяльності сучасного студента, за якого знання складає переважати над творчо-практичною, та передують підхід до актуалізації власних творчих умінь студентів. Це проявляється не лише у збільшенні кількості практично орієнтованих завдань та стимулюванні вирішення студентами проблемно-орієнтованих задач, а й у ранньому включенні у процеси трансформації та впровадження у практику діяльності набутих знань з вираженим творчим підходом.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Проблематика творчого розвитку особистості, зокрема у студентському віці, є об'єктом постійної уваги науковців. Серед фахівців, що плідно працюють в даній науковій сфері останніми роками, відмітимо В.І. Андрєєву, Н.П. Волкову, І.В. Гриненко, П.Ф. Кравчук, А.С. Майданову, І.П. Особова, Н.І. Остапенко, О.І. Янкович тощо. Фундаментальні питання творчої діяльності

розроблялися у працях Є.П. Ільїна, О.С. Кочарян, Є.В. Фролової, В.М. Павленко та інших.

Водночас актуальність нашої публікації визначена саме недостатньою методико-технологічною обґрунтованістю явища творчого розвитку студента за сучасних умов його навчально-професійного розвитку, і складає суперечність, що викликає потребу у деталізованому розгляді питання творчого розвитку сучасного студента з нових позицій, враховуючи актуальні світові виклики.

Мета статті полягає у висвітленні окремих питань, що є актуальними для аналізу творчого розвитку сучасного студента та можливостей його цілеспрямованого становлення у психологічному плані.

Виклад основного матеріалу дослідження. Творчий розвиток, без сумніву, є інтегральним процесом навчальної діяльності студента. Сьогодні можна стверджувати неможливість повноцінного саморозвитку особистості фахівця без активно-творчого підходу до будь-якої, зокрема професійної та навчальної діяльності. О.Г. Онишко влучно відмічає, що «творчі здібності виступають як інтеграція досягнення результатів конкретної діяльності» [8, с. 178]. Серед провідних питань, які при цьому потребують ґрунтовного дослідження та розробки відповідних методологічних підвалин, особливу увагу доцільно приділити розробці методичного забезпечення динамічного розвитку творчих здібностей сучасних студентів як майбутніх фахівців.

Узагальнюючи теоретичні напрацювання дослідників з теми творчого розвитку особистості, можемо відзначити такі основні підходи до розуміння творчості як виду діяльності (рис. 1).

Творчість ми визначаємо як фундаментальну особистісну якість, що обов'язково включає три складники: по-перше, можливість індивіда руйнувати існуючі усталені шаблони для формування нового; по-друге, визначеність новизни кінцевого результату чи творчого продукту; по-третє, самовираження особистості (як процес і як результат).

* **містичний підхід:** творчість як щось наперед задане, те, чим особистість наділена «зверху»;

* **комерційний підхід:** творчість як засіб створення кошовного продукту або продукту, що приносить дохід;

* **пізнавальний підхід:** творчість як наслідок пізнання дійсності, пов'язаний з розширенням особистісного досвіду;

* **соціально-особистісний підхід:** творчість як глибока соціальна адаптивність індивіда до умов оточуючого середовища, здатність використовувати наявні ресурси для постійного саморозвитку;

* **психоаналітичний підхід:** творчість як прояв Еґо, вираження власних потаємних прихованих бажань та поривів;

* **психометричний підхід:** творчість як кількісна міра розвиненості особистості.

Рис. 1. Базисні підходи до розуміння поняття творчої діяльності

Ключовими умовами творчої діяльності ми вважаємо:

– ставлення до творчої проблеми як до виклику;

– цілеспрямовану установку на творчість;

– наявність предметних знань та навичок в межах творчої проблеми;

– мінімізацію впливу стереотипів при вирішенні творчої задачі.

Послідовність реалізації складників творчої діяльності ми можемо виразити такою поступальною залежністю (рисунки 2).

Методи науково-психологічного дослідження творчої діяльності загалом можуть бути визначені компонентами, представленими на рисунку 2, відповідно до обраного підходу (дивись рисунок 1). Водночас структура творчого процесу передбачає обов'язкове залучення усіх вказаних компонентів [7].

На основі проаналізованого матеріалу можемо визначити чотири основні складники творчого розвитку особистості студента:

1) когнітивний (пізнавально-мотиваційний);

2) емоційний (ставлення та переживання);

3) рефлексивний (прагнення саморозвитку);

4) середовищний (соціальне оточення).

Пізнавальний аспект творчості обумовлений, перш за все, достатнім рівнем знань про об'єкт творчості або спрямованістю особистості на суміжну до творчої діяльності сферу знань.

Мотиваційний компонент, зокрема внутрішня мотивація творчої діяльності, у значній мірі визначає схильність індивіда до реалізації творчої діяльності. І.В. Гриненко відмічає, що динаміка розвитку мотивації творчості передбачає шлях від мотивації успіху до мотивації досягнення, що, в свою чергу, формує стійку внутрішню мотивацію [3, с. 28].

Параметр ставлення до творчої діяльності визначається емоційним компонентом особистісних проявів творчості. Надаючи суттєвого значення емоційному складнику розвитку творчості студента, Н.П. Волкова, зокрема, зазначає, що «знання ніколи не стануть стимулами поведінки студента, якщо не пройшли через його почуття, не прийняті ним (курсив Н.П. – Б.Я). Іншими словами, лише те знання, що знайшло відповідний емоційний відгук, емоційне сприйняття, поступово перетворилося на систему потреб, цінностей, переконань, стає постійною безпосередньою спонукою окремих вчинків та визначає всю поведінку студентів» [2, с. 164].

Рефлексивний компонент творчого розвитку передбачає постійний проміжний самоаналіз власних творчих здобутків, коригування напрямку дій та більш цілеспрямоване прикладання зусиль.

Окрім цього, важливим складником рефлексії щодо творчої діяльності є саморозвиток особистості. Є.П. Ільїн, всебічно досліджуючи динаміку розвитку творчості студента, визначає потребу в самовдосконаленні як основний рушій творчої особистості. Творчість виступає як інтеріоризована здатність до сприйняття, та спричинена впливом оточення і виробленням технології реалізації творчості [4, с. 11].

Тісна взаємозалежність специфіки творчої діяльності від оточуючого простору індивіда проявляється у соціально активній чи пасивній орієнтації (підтримка з боку оточення чи, навпаки, гальмування будь-якої пов'язаної з цим активності). Н.П. Волкова, характеризуючи освітній простір сучасного студентства, відмічає, що вагомим складником творчого розвитку є корпоративна культура як активний простір реалізації соціальних взаємин студентів [2, с. 162]. Окрім таких базисних складників навчального процесу, як суб'єкт-суб'єктна взаємодія між викладачем і студентом, прийняття особистісної відповідальності та орієнтація на творчий пошук, авторка керується такими оціночними критеріями творчості, як результативність, ініціативність, продуктивність у освітній діяльності, відповідно до чого наводить аргументи про нормування поведінки суб'єктів освітнього простору відповідно до базисних творчих принципів та «диверсифікацію маршрутів соціально-професійного саморозвитку» [2, с. 162].

Зокрема, ми притримуємося думки про те, що творчість розгортається переважно за умов відповідної підтримки навколишнього середовища (або принаймні відсутності протидії з боку оточення), яке «повинне забезпечувати час та ресурси; розвиток компетентності; конструктивність зворотного зв'язку; заохочення атмосфери гри та експериментування; впровадження змішаних стилів роботи; заохочення ризику; вільний вибір завдань; передбачення винагороди за досягнення. Проте нагляд та оцінювання розглядаються як пере-

шкоди творчості внаслідок посилення чинників стресу» [3, с. 44].

Одним із вагомих середовищних компонентів розвитку творчості особистості у студентському віці є освітній (навчальний) простір. Освітнє середовище виступає як сукупність умов, за яких розкривається особистісний потенціал суб'єкта учіння, а також реалізується розвиток його особистісних рис та схильностей, зокрема творчих. Студент, відповідно, включений в це середовище як діяльний учасник творчого процесу. Ю.М. Кулюткін дає визначення освітнього середовища як «сукупності соціальних, культурних, а також спеціально організованих в освітній установі психолого-педагогічних умов, в результаті взаємодії яких з індивідом відбувається становлення особистості» [6, с. 6].

С.Д. Смирнов називає ряд причин, що гальмують творчий розвиток. Ситуативними причинами виступають: нестача часу; переживання стресу, підвищена тривожність; установка на швидкий пошук рішень; надто сильна або, навпаки, надто слабка мотивація; переважання шаблонної установки на певний шлях вирішення проблемної ситуації; занижена самооцінка і сумніви у власній спроможності до дії, можливий довід попередніх невдач. Особистісними причинами автор називає конформізм; надмірну самовпевненість; емоційний дисбаланс та тенденцію до емоційної негативізації; боязнь ризикувати; переважання мотивації уникнення невдач; підвищену тривожність; деструктивні особистісні захисні механізми [13].

Н.П. Волкова слушно зауважує, що «систематичне інформування студента про досягнуті ним успіхи дає значний мотиваційний ефект, сповнює його вірою у власні сили і зміцнює прагнення займатися творчою діяльністю» [2, с. 166].

Для стимуляції творчої діяльності важливою є умова ситуативного перебування особистості в ситуації невизначеності або наявності кількох рівноцінних варіантів вирішення питання. Це провокує активізацію пошукової активності та

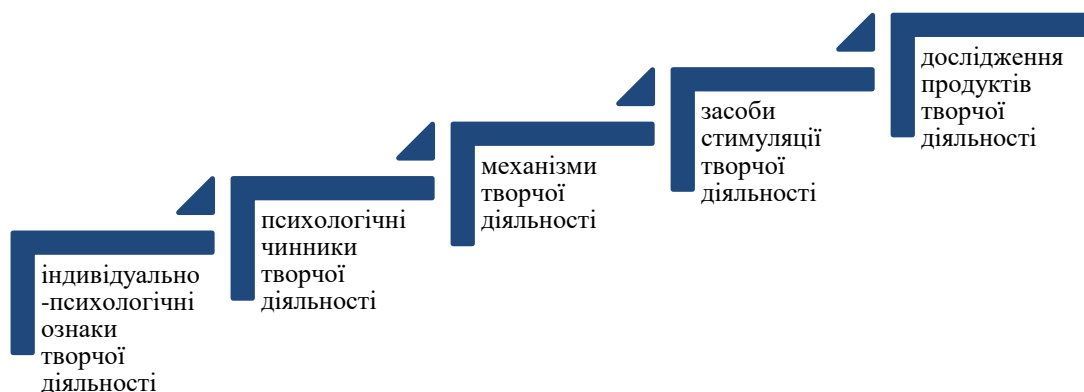

Рис. 2. Індивідуально-психологічний підхід до реалізації творчої діяльності

вироблення власних підходів до розв'язання нагальних проблем.

У питанні освітнього впливу на розвиток творчого мислення сучасної молоді людини ми спираємося на концепт продуктивного навчання, згадуваний у працях Р.М. Цокур [15], С.П. Яланської, В.В. Оніпко [16] та Н.І. Остапенко [10]. В освіті виділяють три ключові методологічні підходи до даного питання: нормативний, орієнтувальний та конструктивний. Нормативний методологічний підхід визначає домінування репродуктивних методів навчання, спрямованих на засвоєння готової інформації. Пріоритетом стає уміння відтворити знання, широта й охоплення розуміння та теоретико-пізнавальна компетентність.

Орієнтувача методологічна концепція актуалізує проблемні методи навчання, враховуючи умови самостійності та продуктивності з боку студента як суб'єкта учіння. Студента навчають не лише конкретному знанню, а й умінню його застосовувати, обробляти та посилювати.

Конструктивна методологічна модель передбачає посилення ролі мотивів учіння як активного процесу освоєння студентом нового знання. Студент є не лише суб'єктом учіння, а й активно продукує нове, самостійно творене знання. На думку С.О. Сисоєвої, власне творчий розвиток здійснюється саме на цьому методологічному освітньому рівні [12].

С.Д. Смирнов формулює ґрунтовні рекомендації стосовно творчого розвитку суб'єкта освітнього процесу, що включають в себе такі базисні поради:

- стимулювати розвиток інтуїції у студента;
- формувати впевненість у своїх силах, сприятливе емоційне налаштування;
- провокувати самостійність у прийнятті рішень, у підборі варіантів для розв'язку певної навчальної задачі;
- уникати конформізму у судженнях, практикувати принципи «від зворотного»;
- показувати суперечності та розвивати уміння їх віднаходити;
- допомагати у розвитку уяви та спрямованого фантазування;
- стимулювати проблемну установку у навчанні;
- практикувати постановку питань відкритого типу, уникаючи шаблонів у вирішенні завдань [13, с. 132].

Підсумовуючи, можемо виокремити наступні складники розвитку творчої діяльності сучасної молоді, що залежать від ВНЗ:

- створення ситуації успіху, продукування установки на успіх;
- застосування передових навчальних технологій, зокрема з акцентом на особистісно орієнтовані методи;

- індивідуальна підтримка викладачем як у навчальній, так і в позанавчальній діяльності;
- консультативна, кураторська та тьюторська підтримка, що стимулює фахове зростання;
- раннє включення студента у професійну діяльність, зокрема на рівні стажування;
- залучення студента до науково-дослідної роботи, індивідуальної та групової, а також виконання значної кількості практичних завдань.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ми вважаємо, що ключовими вимогами до підготовки сучасного творчо орієнтованого молодого фахівця у ВНЗ є створення умов, які дають студенту можливість набути здатності вчитися – самостійно освоювати нове знання і, як наслідок, продукувати творчість. За таких умов студент набуває вагомої професійної компетентності та здатності до постійного саморозвитку, що є ключовою підставою для творчих ініціатив. У такому аспекті ми цілком можемо ототожнити поняття професійного розвитку та творчого розвитку особистості сучасного молодого фахівця.

Перспективи подальших досліджень тісно пов'язані із розробкою методологічного базису щодо умов творчого розвитку особистості сучасного студента в умовах навчальної діяльності у ВНЗ.

Література:

1. Варгата О.В., Завада І.А. Формування творчого потенціалу майбутнього психолога засобами інноваційних технологій у вищій школі. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2017. № 14. С. 8–11.
2. Волкова Н. П. Засоби стимулювання та мотивації творчої діяльності студентів. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2017. № 1 (13). С. 161–169.
3. Гриненко І. В. Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2008. 192 с.
4. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. Санкт-Петербург : Питер, 2011. 448 с.
5. Кочарян О.С. Структура мотивації навчальної діяльності студентів: навчальний посібник / О.С. Кочарян, Є.В. Фролова, В.М. Павленко. Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М.Є. Жуковського «Харк. авіац. інст.», 2016. 40 с.
6. Кулюткин Ю.Н., Тарасов С.В. Образовательная среда и развитие личности. *Новые знания*. 2001. № 1. С. 6–7.
7. Моляко В.О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. *Обдарована дитина*. 2005. № 6. С. 2–9.

8. Онишко О.Г. Розвиток творчих здібностей студентів у процесі вивчення інформатики. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : Методологія, теорія, досвід, проблеми.* : збірник наукових праць/ редакційна комісія: І.А. Зязюн (голова) та ін. Київ–Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. Випуск 16. С. 177–183.
9. Особов І.П. Умови, що сприяють формуванню креативності студентів в навчально-освітньому середовищі. *Гуманитарные научные исследования.* 2011. № 4. URL: <http://human.snauka.ru/2011/12/291> (дата звернення: 26.01.2020).
10. Остапенко Н.І. До проблеми реалізації творчого потенціалу особистості. *Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво.* 2013. № 11. С. 105–108.
11. Розвиток творчого потенціалу майбутнього вчителя як фактор його професійної самореалізації. *Життєтворчість особистості: концепція, досвід, проблеми* : науково-методичний збірник / за ред. І.Г. Єрмакова, Г.М. Несен. Запоріжжя : Хортицький навчально-реабілітаційний багато профільний центр, 2006. С. 553–561.
12. Сисоєва С.О. Технологізація освітньої діяльності в умовах неперервної професійної освіти. *Неперервна професійна освіта.* / за ред. І.А. Зязюна. Київ : АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти, 2000. 273 с.
13. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности. Москва : Академия, 2001. 304 с.
14. Тищенко Т. І. Напрями розвитку творчого потенціалу студентів. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи.* 2012. Вип. 38. С. 151–158.
15. Цокур Р.М. Формування потенціалу професійного саморозвитку в майбутніх викладачів вищої школи у процесі магістерської підготовки : автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 ; Південноукраїнський державний пед. університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2004. 219 с.
16. Яланська С.П., Оніпко В.В. Стимулювання творчої активності студентів педагогічних ВНЗ. *Проблеми сучасної психології.* 2015. Вип. 30. С. 754–763.
17. Янкович О.І. Розвиток технологій формування творчої особистості в педагогічній теорії і практиці України у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. *Наукові праці. Серія «Педагогіка, психологія і соціологія».* Випуск 8 (174). Донецьк : ДВНЗ «ДонТУ», 2010. С. 45–51.

Yakymchuk B. A. Dynamics of the development of creative potential of modern students

The article outlines the main approaches to understanding the act of creativity and describes the potential of students' creative development opportunities. Some issues that are relevant for the analysis of the creative development of modern students and the possibilities of its purposeful development in psychological terms are covered.

The main reasons for the actualization of the student's creative potential are revealed. The key obstacles in realizing the creative potential of the personality of the subject of learning are described. The criteria of analysis of student's creative potential and conditions of its development are distinguished. The approach to creativity is substantiated as the ability of an individual to destroy existing established patterns for the formation of a new one; the novelty of the end result or creative product is determined; self-expression of a person (as a process and as a result). The main components of creative development of a student's personality are determined: cognitive (cognitive-motivational); emotional (attitude and experience); reflexive (desire for self-development); environment (social environment). It is emphasized that the close interdependence of the specifics of creative activity with the surrounding space of an individual manifests in socially active or passive orientation. It has been suggested that the basic components of a creatively-oriented educational process are subject-subject interaction between teacher and student, taking personal responsibility and focusing on creative search. Three key methodological approaches to the consideration of creative activity are distinguished: normative (dominance of reproductive learning methods aimed at assimilation of ready information), orientative (problematic methods of learning, taking into account the conditions of independence and productivity on the part of a student as a subject of learning) and constructive (strengthening the role of motives of learning as an active process of student acquiring new knowledge. It is noted that creative development is carried out at the constructive methodological educational level. It is concluded that the key requirements for the preparation of a modern creatively oriented young specialist in higher educational institution are to create conditions that enable the student to acquire the ability to learn, i.e. to independently assimilate new knowledge, and as a consequence, to be creatively active, generating new knowledge and acquiring new knowledge.

Key words: *creative potential, creative development, setting to creativity, components of creativity, obstacles to creative activity.*